

فساد و عوامل موثر بر کاهش فساد آن در دستگاه‌های اجرایی

مریم عسگری

کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی و حسابرس ارشد دیوان محاسبات زنجان، زنجان، ایران
parsabayat294@yahoo.com

چکیده

قدرتمندترین اقتصادهای جهانی ممکن است که با شکست روبرو شوند. یکی از عوامل اصلی شکست و عدم کارایی اقتصاد را می‌توان در وجود انواع فساد در اقتصاد کشور جستجو نمود. از این رهگذر فساد می‌تواند حیات اقتصادی، سیاسی و اداری کشور را نابود نموده و کشور را از پیشرفت بازدارد. مشارکت‌های بین‌المللی و جهانی میان کشورها، سبب افزایش اهمیت این مهم گردیده به گونه‌ای که کشورها را به سمت همکاری بین‌المللی و مبارزه با فساد در عرصه داخلی هدایت نموده است. امروزه پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری بر مبنای نظام شایسته‌سالاری همراه با نظام نظارتی و ارزیابی عملکرد دولتمردان سرلوحه توجه مردم نیز قرار گرفته و در ویژگی‌های شش‌گانه مولفه‌های اساسی حکمرانی خوب، مبارزه با فساد و ثبات سیاسی و دوری از خشونت مورد تأکید است. بنابراین فساد، پدیده‌ای است که کم و بیش در همه کشورهای جهان وجود دارد. اما، نوع، شکل، میزان و گستردگی آن در هر کشور متفاوت است. امروزه فساد مالی به یک معضل جهانی مبدل شده و باعث آسیب‌های بسیاری می‌شود این معضل، اقتصاد داخلی را فلج و جریان توسعه را مختل می‌سازد و اصل حاکمیت قانون را مخدوش می‌کند. فساد مالی با هدر دادن منابع ملی همراه است؛ در حالی که این منابع باید به شیوه‌های درست و در جایگاه اصلی خود مورد بهره‌برداری قرار گیرند تا موجب رشد و شکوفایی و پویایی اقتصاد کشور گردد. هر چند فساد یک پدیده فراملی است و بر تمامی جوامع و نظامهای اقتصادی تاثیر دارد و یک عزم بین‌المللی برای مقابله با آن نیاز است اما در کشور ما سازمان بازرسی کل کشور و دیوان محاسبات کشور و سایر دستگاه‌های نظارتی، می‌توانند نقشی اساسی در ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد از طریق اجرای دقیق وظایف محوله همراه با نظارت کارآمد و موثر داشته باشند. لذا رعایت نمودن نظم و انضباط اداری و مالی، قانونگرایی بودن مسئولین دستگاه‌های اجرایی، احساس مسئولیت نسبت به بیت‌المال، رعایت موازین اخلاقی و تعهد به مسئولیت‌های اجتماعی به عنوان عوامل کاهش فساد اداری می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: فساد، فساد اداری، نظم و انضباط اداری و مالی، رعایت قوانین و مقررات، رعایت موازین اخلاقی، تعهد به مسئولیت‌های اجتماعی.

مقدمه

عامل فساد، باعث تضعیف انگیزه‌ها، موجب زیان‌های اجتماعی و سیاسی و با توزیع ناعادلانه موجب زیان‌های اقتصادی شده و همچنین باعث قطع امید مردم به آینده‌ای بهتر می‌شود. این پدیده شوم باعث آسیب‌های بسیاری می‌شود و هیچ حد و مرزی هم نمی‌شناسد، به هر صورت، موجب انحطاط است، و باعث هدر رفتن منابع ملی می‌شود (peter,2009). همچنین به کاهش اثربخشی دولت‌ها در هدایت امور می‌انجامد و از این طریق، اعتماد مردم را نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش و بی‌تفاوتی، تنبلی و بی‌کفایتی را افزایش می‌دهد. فساد اعتقاد و ارزش‌های اخلاقی را متزلزل می‌کند، هزینه انجام کارها را افزایش می‌دهد و موجب جرم زاید در سطح جامعه می‌گردد؛ به گونه‌ای که جامعه در برخورد با این جرایم، متحمل خسارت اجتماعی و اقتصادی شدیدی می‌گردد و مسیر رشد رقابت‌پذیری و توسعه اقتصادی- انسانی را با دشوار مواجه می‌سازد. فساد همچنین موجب از بین رفتن سرمایه اجتماعی، و ایجاد بی‌انگیزگی و بدبینی در اجتماع گردیده، و زمینه لازم را برای تضعیف روحیه افراد درستکار را فراهم می‌آورد (محمدی، ۱۳۹۱).

آنچه موجب نگرانی بیشتر را فراهم می‌کند این است که وقتی فساد به یک فرهنگ تبدیل شد، دیگر کسی به قبح و نادرستی کارش نمی‌اندیشد؛ زیرا از یک سو می‌بیند که همه این طور رفتار می‌کنند و از سوی دیگر از او نیز انتظار دارند که چنین رفتار کند (رفیع پور، ۱۳۸۸). نگرانی‌های جهانی درباره شیوع گسترده فساد باعث گردید تا جامعه جهانی دست به کار شود و اقدامات موثری در جهت مقابله با این پدیده شوم به عمل آورد؛ بخاطر اینکه فساد موجب ایجاد نگرش منفی و اعتراض‌آمیز در جامعه شده، به نوعی باعث بی‌ثباتی می‌شود. بانک جهانی، فساد را بزرگ‌ترین مانع توسعه اجتماعی و اقتصادی قلمداد کرده است (ایچی، ۱۳۸۹). همچنین فساد از نوع مالی در سطح کلان بر برنامه‌های توسعه اقتصادی، آثار مخربی از قبیل: کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، کاهش بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌های عمومی، کاهش سطح خدمات اجتماعی به ویژه برای افراد فقیر و کم درآمد، افزایش هزینه زندگی، افزایش قیمت‌ها، کاهش رشد اقتصادی و افزایش رقابت ناسالم در فعالیت‌های اقتصادی، را بر جای خواهد گذاشت (ملک محمدی، ۱۳۸۹).

امروزه پیامدهای فساد در قالب معضلات و ناهنجاری‌هایی همچون «سوء استفاده از موقعیت‌های شغلی»، «ارتشا»، «اختلاس»، «کلاهبرداری»، «بی‌عدالتی»، «سرقه اموال و دارایی‌های سازمان»، «فروش اطلاعات محرمانه سازمان به دیگران»، «افشای اطلاعات سری و محرمانه سازمان» و نظایر آن به صورت فردی، گروهی و سازمان یافته پدیدار می‌گردد (carsten,2008). با توجه به اهمیت حفظ سلامت و اقدامات پیشگیرانه و مقابله با فساد، ضروری است که حساب‌رسان و بازرسان دستگاه‌های نظارتی و مسئولان و همه اقشار مردم در جهت ریشه کن کردن آن همواره در سعی و کوشش باشند (احمد آبادی، ۱۳۸۹). در کشور ما با توجه به اهمیت حفظ سلامت و روابط و مناسبات اداری و پیشگیری از فساد، از بدو پیروزی انقلاب

اسلامی تاکنون اقدامات متعددی در زمینه جرم نگاری مصادیق فساد صورت پذیرفته که از همه مهمتر، بیانات موکد مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با فساد است و همچنین می توان به اتخاذ تدابیر قانونی مقرر در قوانینی از جمله قانون تعزیرات (مصوب ۱۳۶۲/۵/۱۸)، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری (مصوب ۱۳۶۷/۹/۱۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام)، قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح (مصوب ۱۳۷۱/۵/۱۸) قانون رسیدگی به تخلفات اداری (مصوب ۱۳۷۲/۹/۱۷) و اصلاحات بعدی آن و ضمانت های اجرایی جزایی مقرر در قوانینی همچون قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات های بازدارنده)، (مصوب ۱۳۷۵) اشاره نمود همچنین آیین نامه پیشگیری و مبارزه با رشوه در دستگاه های اجرایی (مصوب ۱۳۸۵/۹/۱ هیات محترم وزیران)، تصویب پذیرش کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد در مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۸۷، الحاق جمهوری اسلامی ایران به آن کنوانسیون در سال ۱۳۸۸، قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵) و در نهایت قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰/۸/۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام اشاره نمود (افضلی، ۱۳۹۱).

تعریف فساد

بانک جهانی و سازمان شفافیت بین الملل، فساد را سوء استفاده از اختیارات دولتی (قدرت عمومی) برای کسب منافع شخصی (خصوصی) می دانند. این تعریف مورد توافق عمومی در جهان است. همچنین مطابق ماده (۱) قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، فساد هر گونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و با هدف کسب هر گونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیان به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید تعریف شده است. همان گونه که این ماده حاکی است ایجاد منفعت غیرقانونی و نقض قوانین، ایجاد ضرر و زیان از جمله مصادیق فساد محسوب می گردد. فساد در این قانون از قبیل رشاء، اختلاس، تبانی، سوء استفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص های غیرقانونی، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی مدنظر است. همچنین مطابق ماده (۲۴) قانون مذکور، هر گونه اظهار خلاف واقع و نیز ارائه اسناد و مدارک غیرواقعی به دستگاه های مشمول این قانون که موجب تضییع حقوق قانونی دولت یا شخص ثالث و یا فرار از پرداخت عوارض یا کسب امتیاز ناروا گردد، جرم محسوب می شود.

تعریف سلامت اداری

وضعیتی که کلیه عوامل سازمان قابلیت تأمین اهداف آن را به طور مطلوب داشته باشند و بتوانند انحرافات، هنجارهای اداری، قانونی و موانع اهداف سازمانی را شناسایی و تدابیر لازم و به موقع را برای رفع آنها لحاظ کنند.

مبانی قانونی پیشگیری و مقابله با فساد و سلامت اداری در ایران

سند چشم انداز ۱۴۰۴

«برخورد از سلامت، رفاه، امنیت، تأمین غذایی، فرصت‌های اجتماعی، توزیع برابر درآمد، نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب»
اصول (۳)، (۴۹)، (۸۸)، (۹۰)، (۱۴۱)، (۱۷۴) قانون اساسی.

برنامه‌های راهبردی پنج‌ساله

در ماده (۱۴۰) قانون برنامه چهارم توسعه

در فصل چهارم قانون برنامه پنجم توسعه؛ نظام اداری و مدیریت و در ماده (۲۰۵) و استقرار دبیر خانه شورای دستگاه‌های نظارتی به استناد ماده (۲۲۴) قانون مذکور؛
در مواد (۱۴)، (۱۸)، (۱۹)، (۲۲) و... قانون برنامه ششم توسعه در خصوص زمینه‌سازی شاخص‌های مربوط به صورت غیرمستقیم و در بخش (۶) این قانون تحت عنوان «نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد» سیاست‌های کلان اعلام شده از سوی رهبر معظم رهبری همچون اصول ۸۱ گانه رهبری برای پیشرفت کشور - فرمان ۸ ماده‌ای مبارزه با مفاسد مالی و اقتصادی (تاریخ ۱۳۸۰/۲/۱۰) تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی - سیاست‌های اجرایی اصل ۱۱ قانون اساسی - اصول کلی سیاست‌های برنامه‌های پنج‌ساله و...

قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۷

در اجرای این قانون، تکالیفی عهده معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور - وزارتخانه‌های کشور، امور اقتصادی و دارایی، اطلاعات، قوه قضائیه و سازمان ثبت و اسناد کشور و نیز کلیه دستگاه‌های اجرایی موضوع بندهای (الف)، (ب) و (ج) مواد (۲) این قانون و کارکنان و اشخاص حقیقی و حقوقی قرار گرفته است.

همچنین در این قانون به پیش‌بینی ابزارهایی جهت اجرایی شدن پیشگیری و مقابله با فساد اقدام شده که می‌تواند زمینه‌ساز اجرایی شدن قانون مذکور گردد؛ از جمله پیش‌بینی محرومیت‌های موضوع این قانون و افراد مشمول محرومیت (ماده (۵))، تأکید بر گزارش دهی کارکنان در موارد مغایر قانون (ماده (۱۳))، پیش‌بینی اقدامات حمایتی از سوی دولت جهت افراد گزارش‌دهنده موارد فساد (ماده (۱۷))، استانداردسازی نرم‌افزارهای مالی و محاسباتی موجود و ضرورت تأیید توسط شورای عالی انفورماتیک (ماده (۲۱))،

- پیش‌بینی شرایط جهت تشویق مادی و معنوی افراد در خصوص اعلام موارد فساد و تخلف و ارتقاء سلامت اداری (ماده (۲۶)) و..
- مضافاً این که در این راستا راه‌اندازی پایگاه‌های خاصی ظرف مدت‌های مقرر در این قانون درج شده است که از اهم آنها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:
- تکلیف به راه‌اندازی پایگاه اطلاعات قراردادهای اجرای طرح‌های سنجش سلامت نظام اداری.
 - تکلیف دولت به تهیه منشور اخلاق حرفه‌ای کارگزاران نظام وفق ماده (۷) این قانون.
 - تکلیف کلیه دستگاه‌های موضوع بندهای (الف)، (ب) و (ج) ماده (۲) این قانون به تهیه منشور اخلاق حرفه‌ای در چارچوب منشور اخلاق حرفه‌ای کارگزاران نظام وفق تبصره ذیل ماده (۷) این قانون.
 - استقرار نظام‌های اطلاعاتی و استانداردسازی امور و لزوم اطلاع‌رسانی عمومی وفق ماده (۸) این قانون.
 - تکلیف وزارت امور اقتصادی و دارایی در راه‌اندازی نظام جامع اطلاعات مالیاتی، پایگاه اطلاعات چک‌های بلامحل و سفته‌های واخواستی و بدهی‌های معوق و پایگاه اطلاعاتی رتبه‌بندی اعتباری اشخاص حقوقی وفق بندهای (ال)، (ب) و (ج) ماده (۹) این قانون.
 - تعیین برنامه راهبردی بازرچه‌های مرزی، مناطق آزاد و ویژه تجاری و اقتصادی و اسکله‌های خاص وفق بند (د) ماده (۹) این قانون.
 - تکلیف قوه قضائیه به راه‌اندازی پایگاه اطلاعات مدیریت پرونده‌ها، پایگاه آراء صادره قضائی و تهیه لوایح معاضدت قضائی با اولویت کشورهای مهم طرف قرارداد تجاری با جمهوری اسلامی ایران و ارسال به دولت جهت اقدام قانونی وفق بند (ج) ماده (۱۱) این قانون.
 - همچنین قوه قضائیه مطابق ماده (۱۱) این قانون، به بازنگری قوانین جزائی مربوط به جرائم موضوع این قانون، بررسی خلاءهای قانونی موجود موظف گردیده که ماحصل آن جهت تهیه لایحه‌ای جامع با هدف پیشگیری مؤثر از وقوع جرم مورد تأکید قرار گرفته است.
 - تکلیف سازمان ثبت اسناد و املاک در تکمیل طرح حدنگاری (کاداستر) و ثبت اطلاعات لازم و نیز ثبت اطلاعات اشخاص حقوقی و راه‌اندازی شبکه و پایگاه اطلاعاتی مشترک میان این سازمان با دفاتر اسناد رسمی وفق بندهای ذیل ماده (۱۲) این قانون.
 - ایجاد مرکز ملی رسیدگی به شکایات وفق ماده (۲۵) این قانون در مورد سامانه پاسخگویی دستگاه‌ها به شکایت افراد.
 - تأکید بر آموزش عمومی و فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی عمومی این قانون توسط نهادهای مرتبط وفق ماده (۳۱) این قانون.
 - پیش‌بینی اعتبارات مورد نیاز جهت اجرای مفاد این قانون و طرح دعاوی مطابق ماده (۲۹) این قانون در قوانین بودجه سنواتی.

- قانون تمدید مهلت اجرای آزمایشی قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۴/۴/۳۰ که در تاریخ ۱۳۹۴/۸/۲۳ به تأیید مجمع تشخیص مصلحت نظام رسیده است که مهلت آزمایشی قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد را به مدت سه سال و نیم تمدید می‌نماید.
- قانون مجازات انتشار و افشاء اسناد محرمانه و سری دولت مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۲۹.
- قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۴.
- قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۶۶.
- قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷.
- قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی مصوب ۱۳۶۹.
- قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲. (تصریح خاص تخلفات اداری در ماده (۸) و تنبیهات اداری در ماده (۹)).
- قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۳.

برنامه ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۰

- قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۸۵.
- قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶. (مواد (۹۰)، (۹۱)، (۹۲)).
- قانون پولشویی مصوب ۱۳۸۶.
- آیین‌نامه چگونگی استفاده از خودروهای دولتی مصوب ۱۳۸۶.
- قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷.
- قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷.
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
- آیین‌نامه پیش‌گیری و مبارزه با رشوه در دستگاه‌های اجرایی.
- اعمال نظارت‌های قانونی و هدفمند در ابعاد کلان نظیر: سیاست‌های کلی اصل ۱۱ قانون اساسی برنامه‌های راهبردی پنج‌ساله - اسناد بالا دستی برنامه‌های کشوری.
- همچنین دبیرخانه شورای دستگاه‌های نظارتی کشور وفق ماده (۲۸) قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد شاخص‌های نه‌گانه سنجش سلامت اداری را به شرح زیر تعیین نموده است:
- قانونگرایی
- استقرار توسعه سامانه‌های الکترونیکی
- شفافیت
- نظارت و کنترل داخلی

– پاسخگویی

– انضباط اداری و مالی

– آموزش

– شایسته سالاری

– الگوی مصرف

تاریخچه نظارت و پیشگیری از فساد

الف) ایران

امر نظارت و ارزیابی و بازرسی در ایران، اول بار در سال ۱۳۰۸ هجری شمسی پس از انقلاب مشروطه با تصویب نظامنامه هیأت تفتیشیه مملکتی در هیأت وزیران شروع شد. این هیأت با عضویت نمایندگان صحیح‌العمل وزارتخانه‌های مختلف امر نظارت و ارزیابی را به صورت هماهنگ در کشور دنبال می‌کردند. در سال ۱۳۱۵ با تصویب قانون اصلاح قسمتی از قانون اصلاح تشکیلات عدلیه، دفتر بازرسی کل کشور تحت ریاست وزیر دادگستری تأسیس و شروع بکار نمود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، طبق اصل ۱۷۴ قانون اساسی براساس حق نظارت قوه قضائیه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری، سازمانی به نام «سازمان بازرسی کل کشور» زیر نظر رئیس قوه قضائیه تشکیل گردید که بازرسی مستمر و بازرسی فوق‌العاده کل دستگاه‌ها را برعهده گرفت. علاوه بر قوه قضائیه در قوای مقننه و مجریه و شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان نهاد حکومتی نیز به مرور برای امر نظارت و ارزیابی و بازرسی دفاتر، هیأت‌ها و شوراهایی تشکیل و شروع به فعالیت نمودند. (آقاپور، ۱۳۸۳: ۸) پیش از تصویب قانون ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد که پس از تصویب در تاریخ ۲۹ اردیبهشت ۱۳۸۷ و تأیید مجمع تشخیص مصلحت نظام در تاریخ ۱۳۹۰/۸/۷، به مورخه ۱۳۹۰/۹/۱۹ جهت اجرا به صورت آزمایشی به مدت سه سال ابلاغ گردید، قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۷۲ و برنامه ارتقای سلامت اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۰ بر لزوم پیشگیری از فساد دلالت نمودند. به عنوان مثال در بند (۲) برنامه مذکور به تهیه لوایح لازم جهت اجرایی شدن پیش‌گیری و مبارزه با فساد تأکید شده است.

ب) جهان:

در سطح بین‌المللی و اروپا چندین نهاد به امر نظارت و مبارزه با فساد پرداخته‌اند از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

— **سازمان شفافیت بین‌الملل:** یک سازمان غیردولتی است که در سال ۱۹۹۳ تأسیس شد و دفتر اصلی آن در برلین آلمان قرار دارد. هدف این سازمان که تقریباً در ۱۰۰۰ کشور نمایندگی دارد تلاش برای مبارزه با فساد و افزایش آگاهی در مورد آن است. این سازمان به طور سالیانه اقدام به انتشار شاخص ادراک فساد می‌نماید. سنجش فساد به استفاده از شاخص‌های نظیر فساد، اختلاس، رشوه‌گیری، خرید و فروش پست‌های دولتی، رشوه‌پذیری دستگاه قضایی، فساد مالی در میان سیاستمداران و مقام‌های دولتی و عدم مقابله کافی یا ناکارایی در پیکار علیه مواد مخدر است.

— **سازمان‌ها و کمیته‌های مبارزه با پولشویی:** شامل کمیته بازل (در سال ۱۹۷۴ میلادی با همکاری کشورهای جی ۱۰ (BIS))، گروه ناظران فنی بانکداری ساحلی (OGBS) در ۳ اکتبر سال ۱۹۸۰)، سازمان بین‌المللی FATF، گروه پمپیدو شورای اروپا (برای مبارزه با سوء استفاده از مواد مخدر و قاچاق غیرقانونی مواد مخدر (در سال ۱۹۷۱))، گروه اگمونت (برای ممانعت از پول‌شویی (در سال ۱۹۹۵))، گروه ولسبورگ (انجمن بین‌المللی نظار بیمه) یک سازمان نظارت‌کننده انجمن بین‌المللی نظار بیمه؛ متشکل از بیش از ۱۰۰ کشور و حوزه قضایی مختلف در سال ۱۹۹۴)، شورای عالی مبارزه با پول‌شویی، واحد اطلاعات مالی (FIU) ۸

— **گروه دولت‌ها برای مبارزه با فساد (گرکو):** یکی از فعالترین سازمان‌های بین‌المللی درگیر در مبارزه با فساد مالی - اداری، تشکیل شده توسط شورای اروپا است که در قالب یک فرایند نظارت و ارزیابی پیوسته با استفاده از هیأت‌های کارشناسی صلاحیتدار و همکاری چندجانبه دولت‌ها به کشورهای عضو امکان می‌دهد تا به گونه مستند و کاملاً علمی از مزیت یک ارزیابی مستقل از سیاست جنایی خود برای مبارزه با فساد بهره مند شده، نقاط قوت و ضعف خود را شناخته و پیشنهادهای علمی دریافت نمایند.

— **سازمان بین‌المللی کمیسیون اوراق بهادار (IOSCO):** ۹ سازمان بین‌المللی واسطه‌گران اوراق بهادار را در کشورهای مربوطه بعهده دارد. در حال حاضر ۱۰۵ کشور در این سازمان عضویت دارند.

از سوی دیگر از جمله اسناد مبارزه با فساد در سطح جهان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

کنوانسیون مبارزه با فساد میان کشورهای آمریکایی مصوب ۲۹ مارس ۱۹۹۶ میلادی (۱۳۷۴/۱/۹ هجری شمسی) سازمان کشورهای آمریکایی، کنوانسیون مبارزه با فساد مقام‌های جوامع اروپایی یا مقام‌های کشورهای عضو اتحادیه اروپا مصوب ۲۶ مه ۱۹۹۷ میلادی (۱۳۷۶/۳/۵ هجری شمسی) شورای اتحادیه

- 1- Transparency International
- 2- Basel
- 3 Offshore Group of Banking Supervisors
- 4- Fainancial action task force
- 5- Egmont
- 6- Wolfsburg
- 7- International Association of Insurance Supervisors
- 8- Fainancial Intelligence unit
- 9- International Organization of Securities Commissions

اروپا، کنوانسیون مبارزه با رشوه خواری مقام های دولتی خارجی در معاملات تجاری بین المللی مصوب ۲۷ نوامبر ۱۹۹۷ میلادی (۱۳۷۵/۹/۶ هجری شمسی)، سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، کنوانسیون حقوق کیفری در مورد فساد مصوب ۲۷ ژانویه ۱۹۹۹ میلادی (۱۳۷۷/۱۱/۷ هجری شمسی)، کارگروه وزیران شورای اروپا، کنوانسیون حقوق مدنی در مورد فساد مصوب ۴ نوامبر ۱۹۹۹ میلادی (۱۳۷۸/۸/۱۳ هجری شمسی)، کارگروه وزیران شورای اروپا و کنوانسیون اتحادیه آفریقا در مورد جلوگیری و مبارزه با فساد مصوب ۱۲ ژوئیه ۲۰۰۳ میلادی (۱۳۸۲/۴/۳۱ هجری شمسی) اجلاس سران دولت ها و کشورهای عضو اتحادیه آفریقا؛ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرایم سازمان یافته فراملی مصوب سال ۲۰۰۰ (کنوانسیون پالمو) (ویکی پدیا، دانشنامه آزاد) و مهمترین سند بین المللی که ایران نیز در آن عضویت یافته است (نظری نژاد، اسفندیاری فر، ۱۳۹۵)؛ کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی در تاریخ ۲۹ سپتامبر ۲۰۰۳ میلادی (۱۳۸۲/۷/۷ هجری شمسی) (کنوانسیون مریدا).

عوامل ایجاد فساد

شکی نیست که مهم ترین دلیل برای ارتکاب تقلب و فساد، وجود حرص و طمع است. حرص و طمع، رقابت غیراخلاقی را به خصوص در بین افرادی که گوش به زنگ کسب سودهای بادآورده هستند، به وجود می آورد (pulina,2010). سازمان های پیشرو در امر بازرسی و حسابرسی تقلب و فساد در دنیا، عوامل زیر را در ایجاد محیط مساعد برای وقوع کلاهبرداری و فساد مالی مؤثر می دانند:

- غیر مرتبط بودن یا نبود قوانین و مقررات تجاری مالیاتی و محاسباتی و اختلال در آنها
- ضعف مدیریت و نبود سیستم ها و فرآیندهای نظارتی کارآمد
- تورم فزاینده، حقوق و دستمزدهای کم، تغییر عادات مردم و مصرف گرایی جامعه
- منابع انسانی بی کفایت و فاقد صلاحیت حرفه ای، خویشاوند گرایی و تبعیض
- ابقای مدیران و کارمندان در یک پست برای مدت طولانی
- حسابرسی غیر موثر و بی موقع و عدم برخورد درست و مناسب با مفاسد گزارش شده
- نبود مشوق ها برای اجرای قانون (محمدی، ۱۳۹۱).

راهکارها و پیشنهادها برای پیشگیری از فساد

مهمترین عامل های پیشگیری از فساد مالی وضع کنترل های داخلی مناسب، ترمیم و نوسازی نظام راهبری سازمانی، اشاعه اخلاق سازمانی والا، استقرار سامانه مدیریت ریسک و آموزش کارکنان است. این مهم است که سازمان هایی که در معرض ریسک هستند دائما برای کارکنان خود دوره های آموزشی برگزار کنند تا با فنون پیشگیری و کشف تقلب آشنا بشوند. این دوره های آموزشی بیشتر از این که هزینه باشد به نوعی سرمایه گذاری است مقایسه هزینه این داده ها با تقلب های بالقوه و بالفعل قیاس مع الفارق است و

پذیرفتن آن را حتی با چشمان بسته هم توجیح می‌کند. هم چنین برای پیشگیری از هر گونه فساد می‌توان از ابزارهای نظارتی بیرونی هم استفاده کرد (محمدی، ۱۳۹۱ a).

عوامل موثر در ایجاد فساد اداری و روش‌های مقابله با آن

عوامل موثر در ایجاد فساد اداری و روش‌های موثر برای مقابله با ابعاد چهارگانه به گونه‌ای که سازوکار و روش‌های نوینی برای مقابله با آن ارائه دهد به شکل جدول ذیل ارائه می‌شود:

ابعاد	عوامل موثر در ایجاد فساد اداری	روش‌های مقابله با فساد
اقتصادی	۱- وضعیت اقتصادی جامعه و کارکنان دولت ۲- چند نرخ بودن ارز	۱- افزایش حقوق کارکنان دولتی ۲- اصلاح نظام مالیاتی
فرهنگی	۱- محدودیتهای تجاری و واردات کالا و یارانه‌های دولتی ۲- روابط خویشاوندی و آشنایی با کارکنان دولت ۳- ارتباط مستقیم و مکرر ارباب رجوع با کارکنان دولت	۱- اجرای مجازات‌های شدید علیه فساد در بخش دولتی ۲- ترویج مباحث اعتقادی فرهنگی از قبیل: احساس مسئولیت و وجدان کاری و درستکاری
مدیریتی	۱- عدم حساسیت جامعه نسبت به ترویج معیارهای اخلاقی ۲- پاسخگویی کم و ناکافی بخش دولتی ۳- وسعت دخالت‌های دولت در امور اقتصادی ۴- افراط در وضع قوانین و مقررات	۱- تسریع در فرایند خصوصی سازی و عدم تصدی‌گری بخش دولتی ۲- استقرار کنترل‌های داخلی مطلوب و اثربخش ۳- افزایش شفافیت بودجه ۴- مقررات‌زدایی و آزاد سازی اقتصاد بیشتر
سیاسی	۱- عدم اصلاح قوانین و مقررات مالی و محاسباتی و... ۲- عدم اثر بخشی روش‌های نظارتی سازمان‌های بازرسی و نظارتی	۱- اعمال لازم جهت کاهش تورم ۲- تصویب قوانین جهت اجرای مجازات‌های شدید با عاملین فساد

ماخذ: (قرنی، ۱۳۸۹)

سلامت نظام اداری

سلامت نظام اداری معلول عوامل متعددی است که برخی ریشه در ارزش‌ها و باورهای اعضای سازمانی دارد که اگر اصلاح و تقویت شود بسیاری از معضلات و ناهنجاری‌های اخلاقی سازمان‌ها رفع خواهد شد از دیدگاه اسلام سلامت سازمانی به معنای رعایت قوانین و مقررات و ارزش‌های اسلامی در ادای وظایف و فعالیت‌های اداری، همچنین رعایت موازین ارزشی و اخلاقی اسلام در روابط بین کارکنان و مدیران و ارباب رجوع است. ارتقای سلامت سازمانی به هر گونه تلاش برای بهبود توانایی سازمان که موجب شود سازمان به درستی وظایف خود را انجام دهد و به اهداف خود نایل آید و همچنین پیشگیری از عواملی که سازمان را از اجرای وظایف و دستیابی به اهداف باز می‌دارد، اطلاق می‌شود. یکی از دلایل عمده ناکامی‌ها

در سلامت نظام اداری، نبود نگاه نظام‌مند به اداره امور و منشاء آن قطع ارتباط بشر با آموزه‌های وحیانی اسلامی و اجرای امور با شیوه آزمون و خطا بوده است (محمدی، ۱۳۹۱ب). از این رو، راهکارهای ارائه شده به دلیل جامع نبودن و لحاظ نکردن تمام جوانب امور، در دستیابی به سلامت نظام اداری به معنای حقیقی خود ناکام مانده است. در حالی که سلامت نظام اداری را می‌توان معلول عوامل متعددی همچون عوامل فرهنگی، ساختاری، اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی دانست که برای تحقق آن باید راهکارهای چند بعدی ارائه شود. اسلام سلامت نظام اداری را مشروط به سلامت کارکنان به ویژه مدیران عالی و رهبران جامعه، توجه به نیازهای مادی و معنوی کارکنان دولت، رعایت اهلیت‌ها در واگذاری امور، اعمال نظارت چندگانه بر فعالیت‌ها و عملکردها مدیران، اعمال رویه‌های عادلانه در روابط متقابل شخصی و جبران خدمات، تحول در ارزش‌ها و باورها، تحول در برنامه‌های آموزش و پرورش نیروی انسانی، مشارکت مردم در اداره امور، برخورد قاطع با متخلفان و امثال این‌ها تعریف می‌نماید. در این زمینه می‌توان به منشور مدیریتی امام علی (ع) به مالک اشتر اشاره کرد که مبتنی بر باورها و ارزش‌های اسلامی است و با نگاهی نظام‌مند، بایدها و نیایدهای مدیریت را برای دستیابی به سلامت و رشد و بقای نظام اداری و نیروی انسانی شاغل در آن بیان می‌کند. بنابراین می‌توان عنوان نمود که قانون‌گرا بودن و شفاف عمل کردن از مهمترین عوامل تاثیرگذار در سلامت نظام اداری است. قانون‌گرایی مهمترین اصل در اداره امور، پایبندی همگان به قانون است. رعایت قانون از جانب همگان در هر مرتبه‌ای که باشند و نبودن تبعیض و عمل به مساوات در اجرای قانون، برترین چیزی است که سلامت دولت‌ها را حفظ می‌کند و پشتوانه مردمی آنها را تضمین می‌نماید و همچنین شفافیت یکی دیگر از عواملی است که از بی‌عدالتی‌ها و فسادهای بالقوه نظام و نیز اصول نسنجیده کارایی و صرفه‌جویی خالص در فرایندهای مدیریت و اداره جلوگیری می‌کند (شیخی، ۱۳۹۰).

نتیجه‌گیری

براساس بیانیه کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، در سال ۲۰۰۳؛ دیگر فساد یک موضوع داخلی نیست بلکه پدیده‌ای فراملی است که بر تمامی جوامع و اقتصادها تأثیر می‌گذارد و همکاری بین‌المللی را جهت جلوگیری و کنترل آن با اهمیت می‌نماید. همچنین مقام معظم رهبری در بیش از یک دهه قبل؛ یکی از شرایط اساسی تحقق اقتصاد مقاومتی را ضرورت ایجاد بستر و وجود فضای رقابتی سالم در فضای اقتصادی کشور و مبارزه با فساد برشمرد. ایشان در این فرمان تبیین خشکانیدن ریشه فساد مالی و اقتصادی و عمل قاطع و گره‌گشا در این باره را مستلزم اقدام همه‌جانبه، بوسیله قوای سه‌گانه، مخصوصاً دو قوه مجریه و قضائیه دانستند. در بند (۱۹) از سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری چنین آمده است: «شفافسازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و...». ایشان در جلسه تبیین سیاست‌های

اقتصاد مقاومتی در این خصوص می‌فرمایند: «اگر امنیت را می‌خواهیم، بایستی دست مفسد و سوءاستفاده چی و دورزننده و شکننده قانون بسته شود؛ مبارزه با فساد این است. از طرفی دیگر امروزه فساد مالی به یک معضل جهانی مبدل شده و باعث آسیب‌های بسیاری می‌شود این معضل، اقتصاد داخلی را فلج و جریان توسعه را مختل می‌سازد و اصل حاکمیت قانون را مخدوش می‌کند فساد با تحریف مقررات قانونی، توسعه را تخریب و بنیان‌های اساسی آن را سست کرده، زیر ساخت‌های رشد را از بین می‌برد. رعایت نمودن نظم و انضباط اداری و مالی، قانونگرایی بودن مسئولین دستگاه‌های اجرایی، احساس مسئولیت نسبت به بیت‌المال، رعایت موازین اخلاقی و تعهد به مسئولیت‌های اجتماعی از جمله عوامل موثر بر افزایش سلامت نظام اداری و مقابله با هر گونه فساد می‌باشد.

پیشنهادات

در راستای ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- اصلاح نظام اداری و ساختار آن، و تقویت حسابرسی داخلی
- برخورد قاطع و بدون تبعیض با مرتکبان مصادیق فساد مالی
- حذف کلیه انحصارات، امتیازات، مجوزها یا رانت‌های دولتی

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- آقاپور، سید مهدی، (۱۳۸۳) مطالعه تطبیقی اهداف و وظایف نهادهای ارزیابی کشور، هیئت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی، چاپ اول.
- ۲- احمدآبادی، عیسی (۱۳۸۹)، "بررسی مفاسد مالی با نگاهی به جرم رشوه در پرتو کنوانسیون های پالمو و مریدا"، فصلنامه علمی - تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور) ، سال دوم، شماره ۳، تهران.
- ۳- افضل، عبدالرحمن (۱۳۹۱)، "فساد اداری و تاثیر آن بر توسعه:علل، پیامدها و راهکارهای برون رفت"، مجله حقوقی بین المللی، سال ۲۸ شماره ۴۵.
- ۴- ایچی، مهدی و آریان مهر، ندا (۱۳۸۹)، "فساد اقتصادی؛ علل و نتایج بروز آن در اقتصاد ایران"، مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری، انتشارات زمان نو، تهران.
- ۵- حبیبی، نادر (۱۳۷۵)، "فساد اداری (عوامل موثر و روش های مبارزه)"، انتشارات وثقی، تهران.
- ۶- خلفخانی، مهدی (۱۳۸۹)، "رویکرد اجتماعی در تدوین شاخص های اندازه گیری فساد اداری"، فصلنامه علمی - تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور) ، سال دوم، شماره ۳.
- ۷- ربیعی، علی (۱۳۸۳)، "زنده باد فساد"، چاپ دوم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
- ۸- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۸)، "سرطاناجتماعی فساد"، شرکت سهامی انتشار، تهران، چاپ دوم.
- ۹- سرداری، احمد (۱۳۸۰)، "رویکردی بر ساختارهای اداری کشورهای در حال توسعه"، مجموع مقالات دومین همایش علمی - پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران
- ۱۰- شفیق زاده، حمید (۱۳۸۹)، "ارتقای فرهنگ و آموزش عمومی برای مقابله با فساد"، فصلنامه علمی - تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور) ، سال دوم، شماره ۳، تهران.
- ۱۱- شیخی، محمد حسین (۱۳۹۰)، "عوامل موثر بر سلامت نظام اداری و رشد اخلاقی در آن" نشریه اسلام و پژوهشهای مدیریتی، سال اول، شماره دوم.
- ۱۲- صدقی، ذبیح اله. سکینه بابائی (۱۳۸۲)، "تکنیک های خاص تحقیق"، انتشارات ورجاوند، چاپ اول.
- ۱۳- عباس زادگان، سید محمد (۱۳۸۳)، "فساد اداری"، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران.
- ۱۴- عطایی، امید، (۱۳۸۹)، "شاخص های ادراک فساد و راهکارهای اجرای آن"، مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری، انتشارات زمان نو، تهران.
- ۱۵- قرنی، محمد و دیگران (۱۳۸۹)، "بررسی و تحلیل رابطه فساد با اصول حکمرانی خوب و اثرپذیری آن از فرهنگ سازمانی (مطالعه موردی: فساد اداری)"، مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری، انتشارات زمان نو، تهران.

- ۱۶- ملک محمدی، حمیدرضا و رفسنجانی نژاد، سیما (۱۳۸۹)، "نقش توسعه سرمایه اجتماعی در کاهش فساد"، فصلنامه علمی - تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور)، سال دوم، شماره ۳.
- ۱۷- محمدی، جمال و بهاره حسینیان مقدم (۱۳۹۱a)، "تقلب و نقش حسابرسان نسبت به آن" مجموعه مقالات نخستین همایش ملی علوم مدیریت نوین - پنجم شهریور گرگان.
- ۱۸- محمدی، جمال، علی بیات و کامران محمدی، (۱۳۹۱b) "حسابرسی پیشرفته" انتشارات صانعی چاپ اول.
- ۱۹- محمدی، جمال، کامران محمدی و بهرام محمدی (۱۳۹۱c)، "ارتباط بین حسابرسی و فساد اداری و تاثیر آن بر رشد و توسعه اقتصاد کشور،" اولین همایش ملی حسابداری و حسابرسی نوین دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائم شهر، ۱۵ اسفند ماه.

- 20- Carsten A. W. (2008) paasch, credit card fraud detection using artificial neural networks tuned by genetic algoritm.
- 21- Pulina, Manuela and Paba, Antonello (2010) ,A discrete choice - proach to model credit card fraud.
- 22- Peter, Stefan, (2009) "Case Study of Corruption in the Transactions of the Private Sector", Global forum III on fighting Corruption and Sareguarding Integrity, Seoul, Paper No. 44-45.